

Дмитро Воронієв

Саміло
КОШІЧ
КОЗАК-ЛЕГЕНДА

ДМИТРО КОРОНЄЗЬКИЙ

Саміло
КОШНІЧ
КОЗАК-ЛЕГЕНДА

Роман

ХАРКІВ КЛУБ
2020 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2
В75

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Дизайнер обкладинки Іван Дубровський

ISBN 978-617-12-8303-9 (PDF)

© Воронський Д. О., 2020
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2020
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2020

Передмова

Вітаю, шановні читачі. Пропоную вашій увазі мій другий історичний роман про козацьку добу України.

Ще працюючи над першим романом «Козак Байда, або Хортицька Січ», я задумав написати твір, у якому б ішлося про життя та діяльність видатного очільника дніпровського козацтва Самійла Кошича (Кішки).

На жаль, у сучасній Україні письменники й частина істориків чомусь обходять тему дніпровського козацтва XVI ст., ігнорують та навіть замовчують факт існування Кошича, хоч він є історичною особою.

Відома така думка, що в радянський період існувала негласна заборона щодо написання художніх творів про ранне козацтво та його ватажків, комуністам украї не подобалися історичні факти про те, що цими організаторами були князі й шляхта. Особливо за радянських часів применшували роль князя Дмитра Вишневецького (Байди) та Самійла Кішки у творенні козацького стану. Діяльність Байди та інших керівників козацтва вщент руйнувала теорію Маркса про класову боротьбу, згідно з якою люди із різних соціальних верств повинні ворогувати між собою.

Отож роман «Самійло Кошич...» можна назвати одним із перших творів в українській літературі, в якому зроблено спробу змалювати остаточну консолідацію дніпровського козацтва у військово-суспільну організацію — Військо Запорозьке, описати заснування Томаківської Січі, показати життя та діяльність напівзабутого Самійла Кішки.

Прикрий факт, але від XVI—XVII ст. залишилося не так багато письмових документів з історії запорозького козацтва, проте, на превелике щастя, уцілів героїчний епос українського народу, через який золотою ниткою проходить пам'ять про козацтво. Деякі дослідники, на жаль, ігнорують усну народну творчість про минулі часи, хоча багато видатних учених-істориків, як-от Робін Коллінгвуд, Марк Блок, Джон Тош,

Люсьєн Февр, вважали, що усна народна творчість також є джерелом історичної інформації.

Відомий український учений-філолог Григорій Нудьга писав, що героїчний епос — це «творче обличчя народу, вияв духовності та зрілості його духовного життя, ознака того важливого етапу розвитку, який називають самосвідомістю, розумінням свого місця в світовій історії...»

Створюючи цей роман, я спробував звести в єдине ціле найновіші наукові відомості з історії українського козацтва та героїчний епос нашого народу — а отже, оживити історичний дух XVI ст. У книжці я використовував думи й пісні, як наприклад: «Козак Голота», «Невольницький плач», «Отаман Матяш Старий», «Самійло Кішка» та деякі інші.

А людям, які чомусь вважають, що українців не існувало в минулому, і повторюють ахінею певних російських «дослідників» про те, буцімто українці та українська мова були штучно вигадані в кінці XIX чи на початку XX ст., хочу дещо нагадати. Славетні історики й філологи, як-от Михайло Грушевський, Євген Наконечний, Григорій Півторак, Леонід Залізняк, обґрунтовано доводять, що український етнос уже в першому тисячолітті нашої ери виокремлюється з масиву слов'янських племен і в XII — XIII ст. українці формуються як самобутній народ — із власною мовою, менталітетом, культурою та етнічною територією.

Найдревніші епізодичні написи українською мовою були зроблені в XI — XIII ст. Наприклад, «Коваль Людота» — напис на мечі XI ст., знайденому поблизу Миргорода Полтавської області. Також зберігся напис на стіні Софійського Собору в Києві (XI — XIII ст.): «Господи помози рабу своєму Петрові». «Четья-Мінея» (житіє святих) 1489 року — це, за словами члена-кореспондента НАН України Василя Німчука, «найдавніший збережений і точно датований переклад конфенсійних текстів українською мовою». Перший повний переклад Біблії українською мовою — Пересопницьке Євангеліє 1550-х років. Найдавніший запис української пісні, який дійшов до нашої доби, датується 1571 роком —

«Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш» у граматиці Яна Благослава. Одні з перших відомих нині драматичних творів живою українською мовою — інтермедії Якуба Гаватовича «Кіт у мішку» та «Найкращий сон», які побачили світ у 1619 році.

Сучасні дослідження переконливо доводять, що українська — одна з найдавніших слов'янських мов і максимально близька до мови давніх мешканців Київської Русі. Запорозькі козаки спілкувались українською мовою і були складовою частиною українського народу XVI—XVIII ст., про що свідчить велика кількість документальних джерел.

Маю надію, що цей роман приверне увагу митців та дослідників до історії раннього козацтва й до діяльності Самійла Кішки. Прикро, але на березень 2020 року в Україні немає жодного пам'ятника цьому герою козацьких часів. Сподіваюся, що в майбутньому пам'ять про славного сина українського народу буде увіковічена в монументальній скульптурі.

Висловлюю щиру подяку за допомогу в створенні роману Катерині Коркач-Валієвій.

Розділ I
Отаман Матяш Старий

Жовтогаряче весняне сонце, схиляючись до обрію, пестило теплими променями густі самарські ліси. М'яке світло пробивалося крізь молоде листя на широку галявину, вкриту яскраво-зеленою травою. Дужий вітер хвилював пружні стебла — створював короткі хвилі, що марно намагалися збити з ніг молодого козака, який у центрі трав'яного озера вправлявся з шаблею.

Козак був худорлявий, середній на зріст, з тонкими рисами обличчя, над короткими руськими вусами воїна плавно здіймався ніс із ледь помітною горбинкою. Одягнений був у вузькі темно-сині штани та білу сорочку. Карі очі чоловіка незмигнуто, зосереджено дивилися перед себе, так що здавалося, ніби козак нічого довкола не бачить, повністю віддавши складному фехтуванню. Шабля воїна з неймовірною швидкістю вимальовувала в повітрі складні фігури, що сплітали прийоми захисту й нападу в єдиний хитрий візерунок. Фехтувальником був Самійло Кошич, що мав прізвисько Кішка.

Серце потужно калатало в грудях Самійла, м'язи тіла горіли вогнем, лице козака розпашілося, розчервонілося. Хоча Кошич швидко орудував шаблею, проте він був собою невдоволений. Перед його внутрішнім зором знов і знов поставав бій між Дмитром Вишневецьким та Мергеном на крижаному березі Дніпра. Зброя в руках Байди та ординця літала з такою неймовірною швидкістю, що Самійло не міг зрозуміти, де закінчувався один випад і починався інший. Останнього удару Вишневецького, яким було навпіл розрубано Мергена, Кішка все ще ніяк не міг опанувати. Байда тільки-но зустрівся лезом своєї шаблі з ятаганом ворога — аж раптом око не встигло змигнути, як лезо княжої шаблі вже стирчить із пупа татарина, тіло Мергена розчахується від плеча на дві половини й падає у вогонь.

«От би мені навчитись битися так майстерно, як Байда!» — гарячково думав Самійло й, напружившись, розпочав нову комбінацію ударів. Але козак вправлявся з шаблею вже довгий час, і його сили танули, як сніг на сонці. Зробивши останній випад, Самійло опустився на одне коліно, тяжко віддихуючись.

— Господи, поможи! Ніколи мені не стати таким, як Байда! — з жалем промовив козак.

Уже кілька хвилин за цими шабельними вправами спостерігав з-поза дерев широкочололий чоловік міцної статури. Його чуприна та вуса, колись смоляно-чорні, тепер були густо вкриті сріблястою павутиною сивини. Старий козак, злегка примруживши очі, проникливо дивився на молодого і, аж коли Кошич зупинився на перепочинок, вийшов на галявину.

Самійло почув шурхіт і миттю скочив на ноги, приготувавшись до бою.

— О, Матяше, це ти, — полегшено зітхнув Кішка. — А я вже подумав, що то на мене бусурмани хочуть напасти.

— Ти дуже добре фехтуєш шаблею, — усміхнувся Матяш Старий. — На мить мені здалося, що я бачу перед собою самого Байду.

— Е-е! — опустив очі Самійло. — На жаль, мені далеко до гетьмана. Якби не поміч Скалозуба, хай Бог упокоїть його душу, — Кішка осинив себе хрестом, — мене легко вбив би той чорт Мерген.

— Ти себе недооцінюєш, Самійле, — мовив Матяш. — Ще трохи — і ти опануєш шаблю не гірше за Вишневецького.

— Твої слова та Богу у вуха, — усміхнувся Кошич, вкладаючи шаблю в піхви, але враз його обличчя стало серйозним, усмішка щезла з вуст. — Скажи мені, Матяше, чи живий іще Байда?

Старий козак із сумом похитав головою.

— Після того як турки в Молдові захопили князя в полон, про нього нічого не відомо. Та я маю надію, що багаті родичі Вишневецького викуплять його з бусурманської неволі.

Самійло підійшов ближче до Старого.

— А ще скажи мені, Матяше... Пішов такий поголос, начебто Байда потурчився, прийняв мусульманство. Це може бути правдою?

— Який йолоп розповів тобі цю дурню?! — Старий стиснув кулаки.

— Один п'яний москаль у шинку два тижні тому казав про це Харкові.

— Тю, знайшов кого слухати! — Матяш сплюнув на землю. — Я скорше повірю, що Байда відтяв і з'їв свою руку, ніж потурчився.

— Я теж так вважаю, — усміхнувся Самійло. — Харко теж не повірив москалеві й набив йому пику за ці слова.

— То так і треба цьому брехунові. — Старий звернув погляд на сонце. — А бодай мене грім побив! Я й забув, що хотів тебе покликати до табору.

Кішка клацнув язиком і підняв із трави свиту й шапку.

— Ох, я геть забув, що мені треба було хмизу назбирати, так захопився шаблею.

Самійло з допомогою Матяша швидко зібрав купу хмизу. Обидва козаки заглибилися малопомітною стежкою в ліс і скоро опинилися в чималому байраці, порослому рідколіссям. Один кінець яру спускався до ріки Самари, а другий виходив у чисте поле. В полі коло байраку паслися неосідлані козацькі коні.

У центрі яру весело палахкотіло велике багаття, біля якого сиділо шестеро козаків. З-поміж них виділявся високий чоловік у синьому жупані — Яцько Рябовіл. Він був отаманом цієї ватаги, а своє прізвисько дістав через булькаті очі та велику темно-червону пляму на лівій щоці. Поряд із Яцьком сидів Панько Тельбух. Облизуючи нижню губу, він одну руку тримав на чималому круглому животі, а другою мішав у великому казані куліш, що булькав над вогнем. Коло Панька сидів чорновусий Яким Вовк і дивився на вогонь важким похмурим поглядом. Поруч із Вовком весело сміявся круглоголовий Іван Вухо. Від природи він мав великі вуха й веселу вдачу. Вухо

щось розповідав сусідові Трохимові Чорному, худорлявому чорнявому козакові з маленькими вусами. До Іванової оповіді прислухався Кіндрат Салохвіст, дебелий козак із м'ясистим носом та вічно масними вусами, рідний брат Трохима.

Неподалік ріс кряжистий дуб, біля якого сидів по-турецьки молодий козак Пилип Кобзар. Він тримав у руках кобзу й, мрійливо дивлячись великими очима на захід сонця, перебирав тонкими пальцями струни, немовби складаючи нову мелодію. Поряд із Пилипом сидів його побратим Юхим Чубенко, прозваний так козаками за постійно розкуйовджену чуприну, й, тихо наспівуючи, вирізував кривим ножом ложку з дерев'яного цурпалка.

Ближче до річки широколиций, гостроносий козак Харко Лютий сидів на рачках і старанно дмухав на купу хмизу, намагаючись розвести ще одне багаття. Харко мав лиху вдачу й полюбляв пересипати свою мову лайкою, за що й дістав від козаків своє прізвище. Харкові допомагав високий кремезний юнак — Семен Турбай. Біля хмизу також стояв плечистий козак Марко Рудий, тримаючи в руці палаючу гілку. Марко мав молочно-біле овальне лице й руде волосся. Його довгі вуса та оселедець у променях сонця переливалися мідним блиском.

Із купи хмизу вже кілька хвилин валував стовп диму, але вогню не було. Ковтнувши диму, Харко зайшовся кашлем:

— Ххи-кахи! От чортова мати, аж у носі пече, ніби мене там чорти вилами штрикають! — Лютий покрутив головою. — Де ж ти, бовдуре, такого вологого хмизу набрав!?

— Це річковий ліс, тут увесь вітролом вологий, — виправдовувався Семен.

— Може, докинути в хмиз пороху для розпалювання? — запропонував Марко.

— Та ти що, пороху в нас геть мало! — Харко підвівся на ноги й побачив Самійла з Матяшем, що підходили до багаття.

— Гай-гай, я вже думав, що вас вовки роздерли. Кішко, тебе хіба за смертю посилати, Турбай уже двічі хмизу приносив, поки ти десь лазив.

— Хо-хо! Нарешті всі в зборі, тепер можна випити медовухи. — Рябовіл дістав пузате барило й, перехиливши над головою, забулькав, ковтаючи пахучу рідину.

Кошич хотів щось сказати, але його перебив гнівний голос Матяша:

— Вражі діти, що ви коїте, чи у вас зовсім макітри варити перестали? Ми на межі татарських земель, бусурмани можуть напасти в будь-який час. А ви порозсідалися тут, як баби на ярмарку, коней пустили пастися без сідел, охорону круж табору не виставили, якогось біса друге багаття розпалюєте, хоча й перше видно на половину Дикого Поля.

— Тьху! Ну ти й розкаркався, як ворона на погибель! Друге багаття ми робимо, щоб підкоптити тарані. На, смали! — Яцько віддав барило Панькові, який одразу почав пожадливо ковтати питво. — Ти що, Матяше, між козаками не бував чи козацької каші не їдав? — ущипливо продовжив отаман.

— Які ви дурні! — сердито вигукнув Старий. — Нащо п'єте горілку? П'яниць у бою навіть татарські діти легко здолають і поженуть, мов стадо баранів, на турецьку каторгу.

Марко стурбовано переводив погляд із Матяша на Рябовола й уже хотів щось сказати, коли його перебив Лютий.

— Може, старенький боїться в полі ночувати, а тому й розпатякався. Га-га-га! — розреготався Харко, повертаючись до Панька. — Ге! Тельбуше, ну ти й допався до горілки, як корова до калюжі. Не давайте йому більше оковитої, бо він усе висмокче.

— Це я боюся ночувати в полі!? — махнув руками Старий. — Іди ти, Харку, під три чорти! Я ліпше ночуватиму в степу сам-один, ніж із такими бевзями, як ви.

— Ну то котися звідси на всі чотири сторони, — мовив Вовк, хапаючи обома руками барило з медовухою.

Матяш відв'язав свого коня, закинув свою торбину, що висіла на гілці дуба, у сідельну сумку й рушив у степ.

Кішка розгублено дивився вслід Матяшеві. «Як же Старий спатиме сам у степу?» — Ця думка куснула Самійла, мов великий гедзь.

